

УДК 342.9

Н. В. Токар
*аспірант кафедри адміністративного та господарського права
юридичного факультету
Запорізького національного університету*

ФІЗИЧНІ ТА ЮРИДИЧНІ ОСОБИ ЯК СУБ'ЄКТИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ТАЄМНИЦЮ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ І ТЕЛЕФОННИХ РОЗМОВ

До головних елементів механізму адміністративно-правового забезпечення будь-яких конституційних прав та свобод людини і громадянина загальною визнано належать його суб'єкти, що обґрунтовувалось у численних наукових працях (зокрема, О.П. Васильченко, Л.В. Гудзь, В.В. Мацюкіна, В.В. Радзієвської та ін.). Але, як свідчить практика, розкриваючи це питання, вчені (Р.В. Ігонін, В.В. Піцикевич, С.В. Чабаненко та ін.) зазвичай ведуть мову про суб'єктів владних (зокрема делегованих) повноважень, залишаючи поза увагою носіїв прав та свобод як самостійних учасників відносин забезпечення їх прав та свобод. Через це розгляд окресленого кола суб'єктів в обраному контексті набуває особливої актуальності та новизни. Тому на прикладі одного з основних конституційних прав – на таємницю кореспонденції і телефонних розмов (механізму адміністративно-правового забезпечення, якому так само не приділяється належна увага у наукових дослідженнях), – пропонуємо розглянути це питання детальніше, включаючи особливості участі таких суб'єктів у процесі забезпечення названого права, процедур, які при цьому застосовуються тощо.

З огляду на викладене, метою статті є характеристика фізичних та юридичних осіб як суб'єктів адміністративно-правового забезпечення права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов. З метою її досягнення варто виконати такі завдання: з'ясувати склад носіїв права як самостійної групи суб'єктів забезпечення права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов; встановити різновиди носіїв права за обсягом належних їм правомочностей, які становлять для них зміст зазначеного права; визначити рівні участі цих суб'єктів у забезпеченні їх права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов; сформулювати відповідні висновки.

Приступаючи до їх виконання, насамперед, маємо уточнити, що під категорією «склад» маємо на увазі перелік осіб, наділених правом на таємницю кореспонденції і телефонних розмов згідно з чинним законодавством України, яких за цією ознакою можна об'єднати у названу групу суб'єктів. Тому на базі вивчення низки нормативно-правових актів та наукових джерел можемо стверджувати, що до складу носіїв права належать кожна фізична особа, «незалежно від віку, громадян-

ства і дієздатності» [1], та кожна юридична особа.

Таке формулювання складу даної групи суб'єктів забезпечення права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов, зокрема, впливає з положень чинних нормативно-правових актів національного рівня, якими закріплено, що:

– цим правом наділені фізичні та юридичні особи (ч. 1 ст. 94, ч. 1 ст. 270 і ст. 306 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України [2]);

– цим правом наділений кожний (або кожна фізична особа) (ст. 31 Конституції України [3], ч. 1 ст. 269 ЦК України) та що юридичні особи мають такі саме права, як і фізичні особи (а відповідно, у такому самому об'ємі, принаймні стосовно цього права) (ч. 1 ст. 91 ЦК України);

– «іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України» (ч. 1 ст. 3 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» [4]), чим підтверджується відсутність вимог до громадянства, як умови набуття права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов (іншими словами, цим правом наділені усі особи незалежно від наявності або відсутності громадянства України);

– фізичні особи від народження (або за законом) довічно володіють особистими немайновими правами (до яких належить і право на таємницю кореспонденції і телефонних розмов) (ч. 1, 4 ст. 269 ЦК України); здатність мати цивільні права та обов'язки (цивільну правоздатність) мають усі фізичні особи з народження (ч. 1, 2 ст. 25 ЦК України); здатність мати окремі цивільні права та обов'язки може пов'язуватись із досягненням фізичною особою відповідного віку у випадках, встановлених законом (ч. 3 ст. 25 ЦК України), але жоден закон не встановлює вимог щодо досягнення фізичними особами певного віку для набуття права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов. Крім того, у ст. 16 Конвенції про права дитини [5] закріплено право останньої на таємницю кореспонденції. Тим самим, на нашу думку, виправдовується твердження, що фізичні особи наділені досліджуваним правом незалежно від віку;

– «цивільною дієздатністю фізичної особи є її здатність своїми діями набувати для себе цивіль-

них прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання» (абз. 2 ч. 1 ст. 30 ЦК України); «недієздатна фізична особа не має права вчиняти будь-якого правочину» (ч. 2 ст. 41 ЦК України); «фізична особа, цивільна дієздатність якої обмежена, може самостійно вчиняти лише дрібні побутові правочини» (ч. 2 ст. 37 ЦК України); «правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків» (ч. 1 ст. 202 ЦК України); «особа, яка вчиняє правочин, повинна мати необхідний обсяг цивільної дієздатності» (ч. 2 ст. 203 ЦК України). З аналізу цитованих частин ЦК України можемо підсумувати, що дієздатність фізичної особи є істотною умовою лише для здійснення правочинів та набуття на їх підставі певних цивільних прав. Натомість, право на таємницю кореспонденції і телефонних розмов, як ми вже встановили, належить особі від народження та, відповідно, не набувається внаслідок правочину. Звідси бачимо, що дане право належить фізичним особам незалежно від повноти їх дієздатності.

Розгляньте, на нашу думку, виправдовує застосування обраного нами підходу до характеристики суб'єктного складу носіїв права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов як суб'єктів забезпечення останнього. Водночас маємо зауважити, що не усі з них наділені однаковим обсягом правомочностей, що позначається на процедурах забезпечення їх права (наприклад, на різновидах процедур, які можуть застосовуватись, на сукупності умов, за яких можливе застосування тих або інших процедур, на суб'єктах, до яких вони можуть звертатись, низці нормативно-правових актів, якими регулюються відносини із забезпечення їх прав тощо). У першу чергу, маємо на увазі засуджених, які, залишаючись носіями цього права, позбавлені через закон та особливості їх правового статусу частини правомочностей, що становлять загальний зміст права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов. На цій підставі (за критерієм обсягу правомочностей) носіїв права на таємницю кореспонденції можна поділити на дві групи:

- основна, яка характеризується такими ознаками: до цієї групи належать усі особи (фізичні та юридичні), реалізація і дотримання прав та свобод яких не обмежені законом; дотримання та забезпечення таємниці кореспонденції і телефонних розмов осіб, віднесених до цієї групи, здійснюється у повному обсязі; суб'єкти права цієї групи володіють повним обсягом правомочностей, зумовлених правом на таємницю кореспонденції і телефонних розмов;

- специфічна, основні ознаки якої прямо протилежні перерахованим вище, наприклад: до цієї групи належать лише ті особи, реалізація і дотри-

мання прав та свобод яких обмежені законом; дотримання та забезпечення таємниці кореспонденції і телефонних розмов осіб, віднесених до цієї групи, здійснюється у визначеному законом обсязі; суб'єкти права цієї групи володіють обмеженим, визначеним на нормативному рівні, обсягом правомочностей, зумовлених правом на таємницю кореспонденції і телефонних розмов.

Така класифікація носіїв права важлива під час подальших наукових досліджень процедур забезпечення права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов, оскільки, як ми зауважили вище, залежно від їх різновидів визначатиметься і механізм забезпечення даного права, який застосовуватиметься у певних випадках.

Рухаючись далі в обраному напрямі, підкреслимо, що носіїв права характеризує не лише обсяг правомочностей, а й рівень їх участі у забезпеченні власного права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов. Ця категорія («рівень участі») застосована нами для позначення наявності або відсутності активних дій із боку носіїв права, а також їх причетності до процедур забезпечення права (коротко кажучи, дане поняття вказує на те, у чому виражається участь та наскільки вона активна). Враховуючи це, на нашу думку, доцільно виділяти три рівні (які можна також розглядати як різновиди) участі носіїв права у його забезпеченні, а саме:

- активна участь, яка полягає у тому, що носії права вчиняють активні дії, спрямовані на забезпечення їх права. Наприклад, носії права можуть брати активну участь у забезпеченні права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов шляхом звернення до суб'єктів господарювання, які надають послуги зв'язку, або органів публічної влади із заявами або скаргами з приводу порушення чи створення загрози порушення зазначеного права, або ж стосовно неналежного виконання обов'язків, пов'язаних із забезпеченням цього права, у порядку, визначеному Законом України «Про звернення громадян» [6]. Водночас, ведучи мову про активні дії носіїв права, доцільно зауважити і про випадки, коли вони виступають виконавцями певних процедур забезпечення. Зокрема, це стосується дотримання ними фізичних та юридичних умов, за яких на кореспонденцію/телефонні розмови поширюється сфера дії юридичного інституту таємниці кореспонденції і телефонних розмов, а також виконання низки заходів/вимог, пов'язаних із безпекою персональних даних, інформації, яка передається через певні канали зв'язку тощо. Серед прикладів можемо назвати такі дії користувачів послуг зв'язку: використання легально доступних засобів захисту даних та ліній зв'язку (наприклад, використання засобів шифрування для конфіденційної електронної пошти, кодів доступу до персональ-

ного комп'ютера, застосування паролів та їх регулярна зміна); використання новітніх технічних досягнень, які дають змогу проінформувати користувача про випадки залишення «електронних слідів» (дані про транзакцію, відвідування інтернет-сайтів тощо); застосування анонімного доступу та анонімних засобів здійснення оплати, анонімне користування послугами; використання псевдоніму та здійснення інших запобіжних дій, рекомендованих Комітетом Міністрів Ради Європи у Рекомендації «Про захист недоторканності приватного життя в інтернеті» від 23 лютого 1999 р. № R (99) 5 [7];

– пасивна, яка має місце у випадках, коли носії права не здійснюють волевиявлення та не вчиняють активних дій, спрямованих на забезпечення права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов, але перебувають у відносинах (є їх безпосередньою стороною), в яких активні дії вчиняються іншими особами з цією самою метою щодо них. Наприклад, носії права беруть пасивну участь тоді, коли суб'єкти господарювання, які надають їм послуги зв'язку, забезпечують їх право на таємницю шляхом виконання встановлених законом процедур, пов'язаних із забезпеченням поштової безпеки (ст. 14 Закону України «Про поштовий зв'язок» [8]), вжиттям технічних та організаційних заходів із захисту телекомунікаційних мереж, засобів телекомунікацій, інформації з обмеженим доступом про організацію телекомунікаційних мереж та інформації, що передається цими мережами (ч. 3 ст. 9 Закону України «Про телекомунікації» [9]) та ін. Тобто у таких випадках мають місце відносини між двома сторонами: постачальником послуг та користувачем послуг, але активні дії щодо забезпечення права на таємницю здійснюються тільки постачальниками. Пасивна участь має місце і тоді, коли носії права отримують відповідь на звернення (зазначене у прикладі вище), адже у такому разі активна дія у порядку, встановленому Законом України «Про звернення громадян», здійснюється лише суб'єктом, що надає відповідь та здійснює інші заходи, зумовлені отриманою раніше скаргою/заявою тощо;

– умовна, або абстрактна, має місце тоді, коли носій права не є безпосередньою стороною відносин забезпечення, а активні дії, здійснювані в їх межах, не спрямовані на нього та не вчиняються ним. Інакше кажучи, у такому разі носій права умовно фігурує у відносинах забезпечення, оскільки усі процедури (з приводу реалізації яких виникають відносини) спрямовані на забезпечення права носія, вони здійснюються в його інтересах та їх кінцевою метою є дотримання його права. Але при цьому сторонами відносин виступають інші суб'єкти, щодо яких та якими, власне, і вчиняються усі дії, які беруть будь-яку активну та пасивну участь

у цих відносинах. Як приклад умовної участі носіїв права можемо навести випадки, коли органи публічної влади здійснюють процедури контролю за дотриманням законодавства суб'єктами господарювання, які надають послуги зв'язку, зокрема і в частині забезпечення таємниці кореспонденції і телефонних розмов (ст. 8 Закону України «Про поштовий зв'язок», ст. 19 Закону України «Про телекомунікації»), або ж коли виникають відносини судового контролю, в яких сторонами виступають суд та суб'єкти подання клопотання про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ст.ст. 247–250 Кримінального процесуального кодексу України [10], ч. 2, 3 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [11]).

З викладеного бачимо, що носії права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов як самостійні суб'єкти його забезпечення завжди тією або іншою мірою беруть участь у відносинах забезпечення: або виступають їх безпосередньою стороною, або певним чином в їх інтересах ці відносини виникають. Однак нагадаємо, що нас цікавить вивчення особливостей носіїв права як суб'єктів адміністративно-правового забезпечення відповідного права (тобто вони нас цікавлять як учасники адміністративно-правових відносин, які виникають у цій сфері), а не відносин, які регулюються нормами інших галузей права. Тому у цьому ракурсі маємо зробити кілька важливих, на наш погляд, зауважень та уточнень.

Зокрема, у випадках, коли носії права у контексті забезпечення (збереження) таємниці кореспонденції і телефонних розмов здійснюють (виконують) низку заходів організаційного або технічного характеру (наприклад, таких, що передбачені зазначеною вище Рекомендацією Комітету Міністрів Ради Європи) – вони не вступають в адміністративно-правові відносини, як, власне, і у випадках, коли вони звертаються до постачальників послуг зв'язку у порядку, передбаченому Законом України «Про звернення громадян». Це зумовлено тим, що головною ознакою адміністративно-правових відносин є обов'язкова участь у них суб'єкта владних повноважень [12; 13, с. 32; 14; 15, с. 20; 16]. Враховуючи це, наголосимо на тому, що носії права набувають статусу суб'єкта адміністративно-правового забезпечення лише у тому разі, коли вони вступають у відносини з суб'єктами публічно-владних повноважень та звертаються до застосування (чи щодо них застосовуються) адміністративно-правових процедур (наприклад, у разі активної та пасивної участі у процедурах подання та розгляду звернень громадян, передбачених Законом України «Про звернення громадян») або ж коли фігурують в адміністративно-правових відносинах як їх умовні учасники (наприклад, коли органи публічної

влади виступають виконавцями адміністративно-правових процедур щодо постачальників зв'язку або інших суб'єктів публічно-владних повноважень).

Таким чином, підсумовуючи, ще раз підкреслимо, що носіями права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов є усі фізичні та юридичні особи, наділені цим правом відповідно до Конституції України. Серед них, за обсягом належних їм правомочностей, можна виділити основних та специфічних суб'єктів, участь яких у забезпеченні права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов може бути активною, пасивною та умовною, залежно від обраних процедур забезпечення (або суб'єктів, на яких вони спрямовані). Так чи інакше, отримані результати дослідження дають змогу охарактеризувати носіїв права як самостійних суб'єктів забезпечення права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов, особливості правового статусу та участі яких у відносинах забезпечення обов'язково мають враховуватись у наукових розробках з окресленої сфери.

Література

1. Лопатин В.Н. Защита права на неприкосновенность частной жизни / В.Н. Лопатин // Журнал российского права. – 1999. – № 1. – С. 85–97.
2. Цивільний кодекс України : від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
3. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
4. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22 вересня 2011 р. № 3773-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 19–20. – Ст. 179.
5. Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
6. Про звернення громадян : Закон України від 2 жовтня 1996 р. № 393/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 47. – Ст. 256.
7. Про захист недоторканності приватного життя в інтернеті : Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи від 23 лютого 1999 р. № R (99) 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_357.
8. Про поштовий зв'язок : Закон України від 4 жовтня 2001 р. № 2759-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 6. – Ст. 39.
9. Про телекомунікації : Закон України від 18 листопада 2003 р. № 1280-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 12. – Ст. 155.
10. Кримінальний процесуальний кодекс України : від 13 квітня 2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10, № 11–12, № 13. – Ст. 88.
11. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лютого 1992 р. № 2135-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.
12. Зільник Н.М. Поняття та особливості адміністративно-правових відносин у галузі стандартизації, якості продукції, метрології і сертифікації / Н.М. Зільник // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. – 2016. – № 837. – С. 60–64.
13. Кузьменко О.В. Адміністративне право. Загальна частина (альбом схем) : [навч. посіб.] / О.В. Кузьменко, І.Д. Пастух, М.В. Плугатир, М.В. Співак. – К. : «Центр учбової літератури», 2015. – 232 с.
14. Ніканорова О.В. Адміністративні правові відносини: ознаки та класифікація / О.В. Ніканорова // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Вип. 6–1, Т. 2. – С. 206–210.
15. Харитонов О.І. Адміністративно-правові відносини: концептуальні засади та правова природа : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О.І. Харитонов. – О., 2004. – 36 с.
16. Харитонов О.І. Деякі питання визначення властивостей та ознак адміністративних правовідносин / О.І. Харитонов // Актуальні проблеми держави і права. – 2004. – Вип. 22. – С. 317–323.

Анотація

Токар Н. В. Фізичні та юридичні особи як суб'єкти адміністративно-правового забезпечення права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов. – Стаття.

У статті характеризуються фізичні та юридичні особи як суб'єкти адміністративно-правового забезпечення права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов. З цією метою автор визначає перелік осіб, які формують собою склад носіїв права, як самостійної групи суб'єктів забезпечення права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов та обґрунтовує його за допомогою вивчення нормативно-правових актів національного рівня. Розкриваючи особливості даної групи суб'єктів, автор приділяє увагу їх різновидам (які пропонує виділяти за критерієм обсягу їх правомочностей, що становлять зміст даного права) та рівням їх участі у різноманітних правовідносинах, пов'язаних із реалізацією певних процедур забезпечення названого права. Окремо автор уточнює, за яких умов носії права виступають учасниками адміністративно-правових відносин забезпечення права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов та аналогічних відносин, які однак регулюються нормами інших галузей права. Наостанок автор формулює відповідні висновки, в яких, зокрема, підкреслює самостійність носіїв права як суб'єктів адміністративно-правового забезпечення та важливість врахування у наукових розробках у сфері забезпечення права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов особливостей їх правового статусу та участі у відповідних відносинах.

Ключові слова: право на таємницю кореспонденції і телефонних розмов, носії права, суб'єкти адміністративно-правового забезпечення, участь у забезпеченні права, різновиди суб'єктів забезпечення права.

Аннотация

Токар Н. В. Физические и юридические лица как субъекты административно-правового обеспечения права на тайну корреспонденции и телефонных разговоров. – Статья.

В статье характеризуются физические и юридические лица как субъекты административно-правового обеспечения права на тайну корреспонденции и телефонных разговоров. С этой целью автор определяет перечень лиц, которые формируют собой состав носителей права, как самостоятельной группы субъектов обеспечения права на тайну корреспонденции и телефонных разговоров, и обосновывает его при помощи изучения нормативно-правовых актов национального уровня. Раскрывая особенности данной группы субъ-

ектов, автор уделяет внимание их разновидностям (которые предлагает выделять за критерием объема их правомочностей, составляющих содержание данного права) и уровням их участия в различных правоотношениях, связанных с реализацией отдельных процедур обеспечения названного права. Отдельно автор уточняет, при каких условиях носители права являются участниками административно-правовых отношений обеспечения права на тайну корреспонденции и телефонных разговоров и аналогичных отношений, которые регулируются нормами иных отраслей права. Напоследок, автор формулирует соответствующие выводы, в которых, в частности, подчеркивает самостоятельность носителей права как субъектов административно-правового обеспечения и важность учета в научных разработках в сфере обеспечения права на тайну корреспонденции и телефонных переговоров особенностей их правового статуса и участия в соответственных отношениях.

Ключевые слова: право на тайну корреспонденции и телефонных разговоров, носители права, субъекты административно-правового обеспечения, участие в обеспечении права, разновидности субъектов обеспечения права.

Summary

Tokar N. V. Physical and legal persons as subjects of administrative and legal support of the right to a secret of correspondence and telephone conversations. – Article.

The author of the article characterizes individuals and legal entities as the subjects of administrative and

legal provision of the right to privacy of correspondence and telephone conversations. To this end, the author defines the list of persons who form a composition of the bearers of rights as an independent group of subjects of ensuring the right to privacy of correspondence and telephone conversations, and grounds it by studying the regulations at the national level. Revealing the features of this group of subjects, the author focuses on their species (which the author offers to distinguish by the criterion of the amount of their powers that make up the content of the right) and by the level of their participation in various legal relations associated with the implementation of certain procedures of ensuring the said right. Separately, the author clarifies the conditions, when the bearers of rights act as the participants of administrative and legal relations of ensuring the right to privacy of correspondence and telephone conversations and similar relations, which, however, are regulated by the norms of other branches of law. Finally, the author formulates the appropriate conclusions, where the author emphasizes, in particular, the independence of the bearers of rights as subjects of administrative and legal provision, and the significance of taking into account the specifics of their legal status and participation in relevant relations within scientific research in the sphere of ensuring the right to privacy of correspondence and telephone conversations.

Key words: right to privacy of correspondence and telephone conversations; bearers of rights; subjects of administrative and legal provision; participation in ensuring the right; species of the subjects of ensuring the right.